

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри румунської і класичної філології
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича*

**РЕЦЕНЗІЯ
НА МОНОГРАФІЮ Б.В. ЧЕРНЮХА
«ЛАТИНСЬКЕ ДІЄСЛОВО: АСПЕКТ І АКЦІОНАЛЬНІСТЬ»¹**

Серед дієслівних категорій чи не однією з найбільш складних і суперечливих є категорія аспектуальності, стосовно якої існує чимало дискусійних і нерідко взаємозаперечних точок зору, пов'язаних передусім із її неоднорідністю, а часом і прихованістю. На відміну від граматичного часу, який є «явним», локалізуючи ситуацію стосовно моменту мовлення, аспект і пов'язане з ним коло значень характеризує «внутрішній час» (Г. Гійом), «внутрішню темпоральну будову ситуації» (Б. Комрі), часто являючи собою арену взаємодії «відкритої» та «прихованої» граматики.

Наявна сьогодні література з проблем аспектуальності без перебільшення є неосязною, налічуючи тисячі публікацій і щоразу доповнюючись новими дослідженнями як загального, так і часткового характеру. Однак переважна їх більшість звертається до матеріалу сучасних мов, тоді як давні, зокрема класичні, все ще перебувають на маргінесі аспектологічних досліджень. Такий стан певним чином відображає усталене, традиційне розуміння класичної філології як консервативної сфери, яка орієнтується на старі дослідницькі парадигми і дуже обмежено використовує сучасні методики дослідження. Водночас необхідно зазначити поступове включення давніх мов у загальнолінгвістичний аспектологічний контекст, про що, зокрема, свідчать виконані на матеріалі давньогрецької [5; 6] та латинської мов [2; 3; 4; 6] дослідження останніх десятиліть.

Перелік робіт, присвячених аспектуальності в латинській мові, нещодавно поповнився монографією Б.В. Чернюха «Латинське дієслово: аспект і акціональність», у якій категорія аспектуальності детально аналізується з позицій функціональної граматики та є першим подібним дослідженням такого роду у вітчизняній класичній філології.

Рецензована монографія складається зі вступу, чотирьох розділів із висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаної літератури та списку скорочень цитованих авторів і творів.

Перший розділ роботи вводить читача в історію дослідження аспекту в латинській мові, початки якого були закладені ще у I ст. до н. е. Марком Теренцієм Вароном, у вигляді поділу дієслівних форм на інфектні та перфектні (*verba infecta et perfecta*). Детально проаналізувавши погляди античних граматиків та артиграфів, автор звертається до аспектологічної проблематики в дослідженнях європейських учених XIX – XXI ст., виділивши при цьому два провідні напрями – панівний під впливом слов'янської граматики «лексичний» до першої декади минулого століття та «граматичний», який прийшов йому на зміну й у доповненому та модифікованому вигляді зберігається дотепер. Два згадані напрями доцільно доповнити також функціонально-семантичним, представленим, зокрема, у працях Г. Гаверлінг, С. Мейє, Г. Пінкстера, а також у рецензованій монографії.

У своєму дослідженні Б.В. Чернюх виходить із запропонованої К. Сміт [1] двокомпонентної теорії виду, розглядаючи аспектуальність як функціонально-семантичну категорію, що реалізується на граматичному та лексичному рівнях. Це, своєю чергою, зумовило звернення автора до ключових понять аспектуальності, а саме аспекту та акціональності, детально розглянутих у роботі з позицій теорії граматики. Розглядаючи акціональність, значну увагу автор звертає на поняття «дієслівного характеру», розуміючи під ним закладену в лексичній семантиці дієслова граничність/неграничність і цілком слушно відзначаючи гнучкість меж між ними, що за наявності відповідних факторів сприяє трансформації дієслівного характеру.

Функціонально-семантичний підхід, обраний дослідником, цілком логічно передбачає звертання до теорії поля, взаємодії системи мови та середовища, на чому автор також зосереджує увагу в першому розділі.

Другий розділ роботи присвячений аналізу граматичних засобів, які є основними у вираженні аспектуальних значень. Він розпочинається з аналізу індоєвропейського підґрунтя латинської аспектуальної системи, в основі якої лежить система способів дії, яка, зазнавши граматизації, сприяла виникненню граматичної категорії аспекту. На розвиток аспектуальної системи латинської мови суттєвий вплив, на чому акцентує автор монографії, мали два фактори – синкретизм первісного перфекта й аориста і темпоралізація аспекту, яка врешті-решт сприяла появі відносного часу.

У наступних підрозділах увага дослідника зосереджується на аналізі аспектуальної семантики латинських видо-часових форм, які трактуються у роботі як кластери, що нерозривно поєднують у собі аспектуальний і темпоральний складники. Цілком закономірно, що їх розгляд розпочинається із системи індикатива претерита, де аспектуальна опозиція представлена найвиразніше як протиставлення імперфекта і перфекта/плюсквамперфекта. Дотримуючись поглядів Г. Райхенбаха, Е. Кошмідера, О. Падучевої та ін., Б.В. Чернюх

¹ Чернюх Б.В. Латинське дієслово: аспект і акціональність / Б.В. Чернюх. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2017. – 488 с.

пов'язує базові аспектуальні значення імперфективності та перфективності із синхронною та ретроспективною позицією мовця, який встановлює відповідну точку відліку. Важливим висновком, зробленим у роботі, є зв'язок між природою перфективності та темпоральністю. Автор цілком слушно підкреслює, що основною ознакою латинського перфекта передовсім є акцентування на припиненні часу реалізації ситуації до точки відліку, що дає підстави трактувати перфект як «претеріт». Правобічна межа, яку творить точка відліку, є проникною для наслідків ситуації, що забезпечує притаманну для форм системи перфекта результативність, яка актуалізується під впливом відповідного контексту.

Особливо слід відзначити такий позитивний момент рецензованої монографії, як трактування базових аспектуальних значень у вигляді семантичних комплексів, утворених набором сем. У роботі імперфективність постає як поєднання сем дуратива, прогресива і континуатива, а перфективність – лімітатива, комплетива і пунктива. Таке розуміння їхньої природи видається цілком виправданим, підтверджуючись наявними типологічними дослідженнями.

Заслуговує на увагу здійснений автором аналіз аспектуальної семантики форм майбутнього часу та системи кон'юнктива, де граматичний вид втрачає свої позиції, поступаючись місцем акціональності, яка разом із контекстом відіграє провідну роль у формуванні того чи іншого аспектуального значення. Особливо варто відзначити детальний розгляд форм кон'юнктива, які здебільшого досліджувались у зв'язку із модальністю. Автор диференціює їх за зонами функціонування, розглядаючи окремо в незалежних (головних) і підрядних реченнях, що видається цілком слушним, оскільки у підрядних реченнях кон'юнктив часто є простим заміником індикатива, тоді як у головних і незалежних зберігає свою первинну аспектуальну семантику.

Усебічний розгляд аспектуальності неможливий без дослідження зв'язку між аспектом і акціональними параметрами дієслова. Такий підхід послідовно витриманий у представленій праці, де видова семантика кожної форми аналізується у зв'язку із акціональними типами предикатів, що дозволяє пояснити виникнення додаткових аспектуальних значень, а також природу «аспектуального конфлікту».

На розгляді морфологічних засобів вираження аспектуальності автор зупиняється у третьому розділі, зосереджуючи увагу на родах дії латинського дієслова та їх формальному вираженні. Основний акцент тут зроблений на префіксації, що видається цілком слушним, адже, подібно до інших мов, вона є основним засобом реалізації аспектуальної семантики на рівні дієслівної лексики. Б.В. Чернюху детально аналізує аспектуальну семантику префіксів, відзначає їх полісемантичність, перехрещення значень, здатність до десемантизації, особливо притаманну розмовній мові тощо. У роботі зроблений важливий висновок про роль префіксації не лише в утворенні родів дії, а й у процесах перфективації та телізації дієслова.

У цьому ж розділі детально проаналізовано також суфікси *-sco* та *-(i)to / -(i)so*, які слугували засобом творення трансформативного та фреквентативно-інтенсивного способів дії.

Базуючись на семантиці словотвірних елементів і утворених із їх допомогою дієслів, автор виокремлює декілька груп способів дії: фазові, кількісні якісні, трансформативні, дезидеративні тощо; у межах перших трьох пропонує дрібніший поділ, виділяючи інгресивний, прогресивний, егресивний, комплетивний, ітеративний, рефактивний, дистрибутивний, інтенсивний, комітативний, аттенуативний та негативний. Слід відзначити, що подібний детальний аналіз способів дії латинського дієслова представлений уперше.

Викладена в першому розділі роботи теорія функціонально-семантичного поля в заключному розділі імплементується на латинській мовній матеріал. Автор приходить до висновку, що функціонально-семантичне поле аспектуальності в латинській мові становить собою макрополе, утворене мікрополями лімітативності, фазовості, тривалості, множинності та інтенсивності, серед яких центральне місце належить мікрополю лімітативності. Розгляд кожного з мікрополів супроводжується детальним аналізом їх конститuentів, виокремленням центральних і периферійних явищ, встановленням структури мікрополів і зв'язків між ними.

Завершують роботу висновки, які логічно зумовлені змістом роботи, є переконливими та добре структурованими.

Позитивним моментом рецензованої монографії є діахронний підхід, а також великий обсяг залученого фактичного матеріалу, який охоплює період від III ст. до н. е. до VI ст. і представлений 117 авторами, що дало змогу повною мірою дослідити аналізований мовний феномен.

Дослідження закономірностей категоризації аспектуальної семантики на засадах функціональної граматики відкриває подальший шлях для багатопланового комплексного аналізу аспектуальності як динамічного багатопланового явища. Перспективним у такому підході є дослідження зв'язку між прихованою та формальною граматику в царині аспектології, зокрема залежність аспектуальної «поведінки» дієслів від специфіки їхнього лексичного значення, аналіз функцій та ролі аспектуальних параметрів у формуванні семантики наративу, а також типологічні студії із залученням даних латинської та інших мов.

Монографія Б.В. Чернюха характеризується науковою новизною, глибиною та ґрунтовністю аналізу фактичного матеріалу. Солідна теоретична база, обсяг аналізованого фактичного матеріалу, підтвердження статистичними даними гарантують надійність і достовірність отриманих результатів.

Рецензована монографія є оригінальним науковим дослідженням, яке здійснює вагомий внесок у вітчизняну класичну філологію та латиністику, зокрема. Вона може бути корисною для фахівців у галузі класичних мов, загального, порівняльного та типологічного мовознавства, аспірантів та студентів.

Література:

1. Смит К.С. Двухкомпонентная теория вида / К.С. Смит // Типология вида: проблемы, поиски, решения. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1998. – С. 404–422.
2. García-Hernández B. Les preverbes latins. Notions latives et aspectuelles / Benjamin García-Hernández // Actes du Ve Colloque de Linguistique. – Louvain-la-Neuve: Institut de linguistique, 1989. – P. 149–159.
3. Haverling G.V.M. Actionality, tense, and viewpoint / G.V.M. Haverling // New Perspectives on Historical Latin Syntax. – Vol. 2: Constituent Syntax: Adverbial Phrases, Adverbs, Mood, Tense. – Berlin; New York : Walter de Gruyter, 2010. – P. 277–523.
4. Mellet S. Temps, Aspect et Aktionsart. À propos des prétérits latins / S. Mellet // Miscelanea linguistica Graeco-Latina. – Namur : Societé de linguistique, 1993. – P. 183 – 193.
5. Napoli M. Aspect and Actionality in Homeric Greek. A Contrastive Analysis / M. Napoli – Milan: Franco Angeli, 2006. – 255 p.
6. Oldsjö F. Tense and Aspect in Caesar’s Narrative / F. Oldsjö. – Uppsala : Uppsala University, 2000. – 544 p.
7. Pang F.G.H. Revisiting aspect and Aktionsart : a corpus approach to Koine Greek event typology / F.G.H. Pang. – Leiden : Brill, 2016. – XII, 299 p.